

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ ЩОДО УЧАСНИКІВ АКТИВНОГО ДОЗВІЛЛЯ ТА МЕХАНІЗМІВ ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Вачков О. Т.

аспірант кафедри психології,
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0009-0004-4997-5914

Статтю присвячено теоретичному аналізу феномена соціальних упереджень щодо учасників активного дозвілля як специфічної сфери міжгрупової взаємодії. Актуальність дослідження зумовлена зростанням соціальної мобільності, цифровізацією комунікацій та підвищенням ролі рекреаційної активності у психологічному відновленні населення України в умовах воєнного контексту. Активне дозвілля розглядається не лише як форма фізичної та соціальної активності, але й як фундамент і джерело символічної ідентифікації, конкуренції за спільні, у тому числі громадські, простори та ресурси, а також публічні оцінки, де актуалізуються механізми соціальної категоризації та міжгрупового порівняння. Методологічною основою дослідження є інтеграція теорії соціальної ідентичності, інтегрованої теорії міжгрупової загрози, моделі виправдання-пригнічення упереджень та гіпотези міжгрупового контакту.

На основі теоретичного аналізу запропоновано концептуалізацію упереджень у сфері активного дозвілля, окреслено їхні когнітивні, емоційні та соціально-контекстуальні механізми формування, а також типологію (класові, гендерні, вікові, екологічні, морально-ціннісні та інтерсекційні форми). Показано, що соціальні упередження можуть призводити до стигматизації, самостигматизації, соціальної ізоляції а також до більш агресивних форм негативної групової взаємодії та ускладнювати процес психологічної реабілітації, зокрема ветеранів та людей, що перебувають у посттравматичному стані, викликаному воєнними діями.

У статті проаналізовано комплекс теорій подолання упереджень, що включає організацію міжгрупового контакту на засадах рівності, формування надгрупової ідентичності, розвиток емпатії, потенційні освітні програм, масові комунікаційні стратегії та програми, нормативно-інституційну підтримку. Окремою потенційною методологією превенції та подолання соціальних упереджень є рекатигоризація, тобто перебудова та реієрархізація соціальних груп. Наголошено на необхідності розроблення психодіагностичних інструментів і апробації інтервенційних моделей превенції упередженості у сфері активного дозвілля.

Ключові слова: соціальні упередження, моделі розуміння соціальних упереджень, активне дозвілля, міжгрупова взаємодія.

Vachkov O. T. Psychological analysis of social prejudices toward participants in active leisure activities and the mechanisms of their transformation

The article is devoted to a theoretical analysis of the phenomenon of social prejudice toward participants in active leisure as a specific domain of intergroup interaction. The relevance of the study is determined by increasing social mobility, the digitalization of communication, and the growing role of recreational activity in the psychological recovery of the population of Ukraine within the context of war. Active leisure is considered not only as a form of physical and social activity, but also as a foundation and source of symbolic identification, competition for shared (including public) spaces and resources, as well as for public evaluation, where mechanisms of social categorization and intergroup comparison are activated. The methodological framework of the study is based on the integration of Social Identity Theory, Integrated Intergroup Threat Theory, the Justification–Suppression Model of prejudice, and the Intergroup Contact Hypothesis.

Based on theoretical analysis, a conceptualization of prejudice in the sphere of active leisure is proposed; its cognitive, emotional, and socio-contextual mechanisms of formation are outlined; and a typology is developed (class-based, gender-based, age-based, environmental, moral-value, and intersectional forms). It is also demonstrated that social prejudice may lead to stigmatization, self-stigmatization, social isolation, as well as to more aggressive forms of negative intergroup interaction, and may complicate the process

of psychological rehabilitation, particularly for veterans and individuals experiencing post-traumatic conditions caused by military actions.

The article analyzes a complex of theoretical approaches to prejudice reduction, including the organization of intergroup contact on the basis of equality, the formation of a superordinate identity, the development of empathy, the implementation of educational programs, mass communication strategies and programs, and normative-institutional support. Recategorization – that is, the restructuring and re-hierarchization of social groups – is considered as a distinct potential methodology for the prevention and reduction of social prejudice. The necessity of developing psychodiagnostic instruments and empirically testing intervention models aimed at preventing prejudice in the sphere of active leisure is emphasized.

Keywords: *social prejudice, models of understanding social prejudice, active leisure, intergroup interaction.*

Вступ. Проблема соціальних упереджень у сучасному суспільстві набуває особливої актуальності в умовах зростання соціальної мобільності, трансформації комунікаційних середовищ та урізноманітнення стилів життя. Активне дозвілля, як форма фізичної, рекреаційної та соціальної активності, дедалі частіше виступає не лише засобом відновлення психоемоційних ресурсів особистості, але й простором міжгрупової взаємодії, де актуалізуються соціальні категоризації, стереотипи та упереджені установки.

У науковому дискурсі соціальні упередження розглядаються як позиція або установка, що знецінює людину чи групу на підставі її належності до певної соціальної категорії [8]. При цьому важливо розрізняти стереотип як когнітивну схему та упередження як емоційно-оцінну і поведінкову реакцію [2], що може призводити до дискримінації або стигматизації. У контексті активного дозвілля упередження можуть стосуватися як окремих видів активності (екстремальні види спорту, кемпінг, велоспорт, туризм, ком'юніті-практики), так і соціально-демографічних характеристик їхніх учасників (вік, гендер, соціально-економічний статус, належність до ветеранів тощо).

Суттєвим чинником актуалізації упереджень є розвиток масових цифрових комунікацій. Соціальні мережі, месенджери та онлайн-платформи створюють умови для швидкого формування публічних нарративів, що нерідко ґрунтуються на неперевіренних даних, емоційних реакціях або когнітивних евристичних. Інформаційні асиметрії та феномен «інформаційних бульбашок» посилюють категоризацію та міжгрупову дистанцію [7]. Внаслідок цього упередження можуть випереджати реальний

досвід міжособистісної взаємодії та закріплюватися як соціальні норми.

У контексті України проблема, зокрема, набуває додаткового значення з огляду на воєнні події, зростання рівня суспільної стресогенності та очікувану інтеграцію великої кількості ветеранів до мирного життя. Активне дозвілля розглядається як один з ефективних механізмів сублимації психологічного напруження, відновлення соціальних зв'язків та формування нової ідентичності. Водночас суспільна неготовність до прийняття нових форм рекреаційної активності або нетипових моделей поведінки може розвивати соціальні міжгрупові упередження до більш виразних форм негативної взаємодії, зокрема соціального «лінчування», стигматизації чи моральної дискредитації учасників таких практик.

Отже, **метою статті** є дослідження феномена подолання соціальних упереджень щодо учасників активного дозвілля та підбір психологічних механізмів, що можуть забезпечити їх превенцію та подолання.

Методи і методики дослідження. У процесі дослідження застосовано теоретичні методи, зокрема методи аналізу та узагальнення. Проаналізовано інтеграцію теоретичних теорій, що застосовуються у психології для подолання міжгрупових конфліктів, а також їх превенції, екстраполювавши їх для подолання та превенції виникнення соціальних упереджень щодо учасників активного дозвілля.

Результати. Дослідження соціальних упереджень має тривалу історію в соціальній психології. Класичною працею, що започаткувала системне вивчення феномена, є робота Г. Олппорта “The Nature of Prejudice” (1954),

у якій упередження розглядаються як стійкі установки, пов'язані з категоризацією соціальних груп. Подальші дослідження розширили розуміння структури упереджень, зокрема в межах трикомпонентної моделі установок (когнітивний, афективний, поведінковий компоненти) [2].

У сучасних концепціях, зокрема в роботах Е. Крендалла та Е. Ешелмана, упередження визначаються як негативна оцінка, що базується на груповій належності. Водночас Д. Абрамс наголошує на необхідності ширшого трактування, включаючи як негативні, так і позитивно забарвлені, але знецінювальні позиції щодо соціальних груп. Значний внесок у розуміння механізмів формування упереджень зроблено в межах теорії соціальної ідентичності (Т. Теджфел, Дж. Тернер), яка пояснює міжгрупову напруженість прагненням до підтримки позитивної групової самооцінки [11].

Важливим емпіричним підґрунтям є експеримент М. Шерифа «Печери розбійників» [9], що продемонстрував роль міжгрупової конкуренції у формуванні ворожості та можливість її зниження через спільні надгрупові цілі. Контактна гіпотеза (Г. Олпорт, метааналіз Петтігрю і Тропп) [1; 8] доводить, що за умов рівного статусу, спільної мети та підтримки інституцій контакт між групами знижує рівень упередженості.

У дослідженнях Е. Гофмана стигматизація розглядається як наслідок соціального маркування, що формує «зіпсовану ідентичність» [6]. Цей підхід є особливо релевантним для аналізу досвіду учасників активного дозвілля, які можуть переживати приховану дискримінацію або самостигматизацію.

Попри значний масив робіт щодо расових, гендерних чи етнічних упереджень, напрям дослідження упереджень у сфері активного дозвілля залишається недостатньо розробленим. Найближчими є дослідження у сфері соціології спорту та рекреації, що аналізують нерівний доступ до фізичної активності, гендерні стереотипи у спорті, дискримінаційні практики у спортивних спільнотах. Однак комплексний психологічний аналіз упереджень щодо учасників різних форм активного дозвілля як окремого соціального явища представлений фрагментарно.

У вітчизняній науці проблема соціальних упереджень активно досліджується у контексті міжетнічних відносин, інклюзії та соціальної ідентичності (праці Н. Гапон, І. Ташматова, С. Бойка та ін.). Проте аспект упереджень за стилем життя, типом дозвілля або рекреаційною активністю залишається малодослідженим, що вказує на потребу деталізації класифікації соціальних упереджень з урахуванням розвитку цифрових комунікацій та зростання ролі активного дозвілля у психологічній реабілітації населення.

Попри аналіз праць та публікацій, автори взяли до уваги й теорії та гіпотези, що застосовують у психології соціальних груп та міжгрупових стосунків. Зокрема, теорію соціальної ідентичності Т. Тажфела і Дж. Тернера [11], що пояснює упередження як наслідок процесів соціальної категоризації, ідентифікації та міжгрупового порівняння. Індивіди прагнуть підтримувати позитивну соціальну ідентичність, що досягається шляхом позитивної диференціації власної групи від «чужих». У контексті активного дозвілля це може проявлятися у символічному протиставленні «традиційного» способу життя та активних outdoor-практик «Теорії загрози» В. Стефан та К. Стефан [10], що підкреслює, що упередження формуються під впливом реалістичних (економічних, ресурсних), символічних (ціннісних), міжгрупової тривоги та негативних стереотипів. У сфері активного дозвілля символічна загроза часто пов'язана з уявленням про порушення традиційних норм або стилю життя. Модель виправдання-пригнічення Крендалла і Ешлемана [4] розглядає упередження як латентну установку, що може стримуватися соціальними нормами, але активізується за наявності виправдовувальних механізмів. У цифровому середовищі такими механізмами можуть виступати псевдоморальні аргументи або посилання на «спільні інтереси». Гіпотеза міжгрупового контакту Г. Олпорта [1] доводить, що кооперативна взаємодія за умов рівного статусу, спільної мети та підтримки з боку інституцій знижує рівень упередженості. Подальший розвиток цієї концепції у моделі спільної надгрупової ідентичності [5] демонструє, що формування категорії «ми» замість «ми – вони» є ключовим механізмом трансформації міжгрупових установок.

Таким чином, аналіз наукових джерел дає змогу констатувати наявність теоретичних передумов для дослідження феномена, проте водночас виявляє лауну у вивченні соціальних упереджень щодо учасників активного дозвілля як специфічної сфери міжгрупової взаємодії.

Соціальні упередження щодо учасників активного дозвілля доцільно розглядати як результат взаємодії когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів соціальної установки, що формується на основі групової категоризації. У контексті запропонованого дослідження упередження трактується як позиція, що знецінює особу або групу через їх приналежність [8] до певного виду активності, стилю життя або дозвілльової практики.

Активне дозвілля виступає особливим соціальним простором, де поєднуються:

- тілесність і публічність (фізична активність у спільному просторі);
- символічна ідентичність (належність до певної спільноти – туристів,
- бігунів, велосипедистів, мотоентузіастів, прихильників йоги тощо);
- конкуренція за ресурси (простір, екологічні локації, інфраструктуру);
- нормативні очікування суспільства.

У такому середовищі навіть нейтральні відмінності можуть інтерпретуватися як загроза груповим інтересам, що активує механізми соціальної ідентичності та міжгрупового порівняння. Відповідно до підходу соціальної ідентичності, прагнення до підтримки позитивного образу «своєї» групи може призводити до знецінення «чужих», особливо якщо їхня діяльність сприймається як порушення ustalених норм.

Таким чином, соціальні упередження в активному дозвіллі мають не лише індивідуально-психологічну, але й соціально-контекстуальну природу.

Формування упереджень щодо учасників активного дозвілля відбувається під впливом когнітивних механізмів, до яких належать соціальна категоризація, евристика доступності, підтверджувальне упередження та узагальнення на основі поодиноких випадків [11].

Наприклад, окремий інцидент порушення правил дорожнього руху велосипедистом

може узагальнюватися на всю групу. Аналогічно випадки недбалого ставлення туристів до природи здатні формувати узагальнений негативний образ «туриста як загрози екології».

Когнітивна економія мислення сприяє спрощенню складної соціальної реальності, що підсилює стереотипізацію та знижує критичність оцінки.

Емоційні реакції – страх, роздратування, заздрість, моральне обурення – часто передують раціональному аналізу. У суспільстві з високим рівнем стресу будь-яка нетипова поведінка може сприйматися як додатковий подразник.

У контексті України, де суспільство перебуває в умовах воєнної та поствоєнної травмизації, прояви активного дозвілля іноді можуть інтерпретуватися як «недоречні» або «аморальні» в умовах загальної напруги, що створює морально забарвлені упередження.

До соціально-контекстуальних чинників належать:

- медійні нарративи;
- інформаційні «бульбашки»;
- відсутність екологічної та правової культури;
- низький рівень міжгрупового контакту [8].

Швидкість поширення інформації у соціальних мережах сприяє формуванню емоційних реакцій без достатнього фактичного підґрунтя.

На основі аналізу емпіричних даних та теоретичних джерел можна виокремити кілька основних типів упереджень:

- класові / економічні – уявлення про «елітність» певних видів активності (йога, гірськолижний спорт, автоекспедиції);
- гендерні – сумніви у компетентності жінок у «чоловічих» видах спорту або навпаки;
- вікові – знецінення активності людей старшого віку або молоді;
- екологічні – сприйняття туристів чи мандрівників як потенційних руйнівників довкілля;
- морально-ціннісні – оцінювання активного дозвілля як «недоречного» у кризові періоди;
- інтерсекційні – поєднання кількох маркерів (ветеран + екстремальний спорт; жінка + технічний вид активності тощо) [11].

Особливістю є те, що упередження можуть проявлятися як відкрито (вербальні висловлювання, обмеження доступу), так і приховано (мікроагресії, соціальне виключення, самостигматизація).

Слід врахувати, що соціальні упередження можуть спричиняти психологічні наслідки для учасників активного дозвілля, зокрема зниження самооцінки, формування «зіпсованої ідентичності» (за Е. Гофманом), соціальну ізоляцію, відмову від участі у спільнотах та групах, хронічний стрес [6].

У контексті психологічної реабілітації ветеранів або осіб, що пережили травматичний досвід, упередження можуть ускладнювати процес адаптації, знижувати мотивацію до соціальної інтеграції та поглиблювати посттравматичні симптоми.

Таким чином, проблема має не лише соціальний, але й клінічно-психологічний вимір.

На основі теоретичних положень можна виокремити кілька стратегічних напрямів подолання упереджень, зокрема контактні інтервенції, тобто організацію міжгрупових заходів з рівним статусом учасників, спільними надгруповими цілями та інституційною підтримкою. Прикладами можуть бути спільні екоакції, спортивні заходи, соціальні проекти.

Іншими дієвими засобами є формування надгрупової ідентичності («активні громадяни», «спільнота відповідального дозвілля») замість протиставлення «ми – вони» [5], освітні та просвітницькі програми, підвищення екологічної, правової та комунікативної культури, зокрема у школах, громадах, ветеранських організаціях, розвиток емпатії (наприклад, досягнутої тренінговими програми, спрямованими на усвідомлення власних когнітивних упереджень), деконструкцію стереотипів, розвиток навичок перспективного прийняття тощо. Окремим напрямом є нормативно-інституційна підтримка,

зокрема антидискримінаційні механізми, локальні правила співіснування різних груп у спільному просторі, чітка регламентація використання ресурсів.

Висновки. Соціальні упередження щодо учасників активного дозвілля є багаторівневим психологічним феноменом, що формується під впливом стереотипів, міжгрупової конкуренції, інформаційних асиметрій та особливостей соціального контексту.

Активне є потенційним простором виникнення міжгрупових упереджень, які можуть трансформуватися у стигматизацію, дискредитацію або соціальне виключення. Проте активне дозвілля водночас має й значний потенціал як інструмент інтеграції, психологічного відновлення та формування соціального капіталу. За умови впровадження цілеспрямованих психологічних і соціальних інтервенцій воно може стати не полем конфлікту, а простором для подолання соціальних бар'єрів, соціальної інтеграції та превенції упереджень.

Розвиток цифрових комунікацій суттєво прискорює формування та поширення упереджених наративів, що нерідко випереджають реальний досвід взаємодії та підсилюють групову поляризацію.

У контексті сучасної України активне дозвілля набуває особливого значення як інструмент психологічної реабілітації та соціальної адаптації, зокрема для ветеранів та осіб, що пережили травматичний досвід. Отже, превенція соціальних упереджень у цій сфері є стратегічним завданням соціальної політики.

Ефективними інструментами подолання упереджень є організація міжгрупового контакту на засадах рівності та спільних цілей; рекатегоризація та формування надгрупової ідентичності; розвиток емпатії; освітні та просвітницькі програми; впровадження антидискримінаційних норм.

Список використаних джерел

1. Allport G.W. The nature of prejudice. Cambridge (MA): Addison-Wesley, 1954.
2. Aronson E., Wilson T.D., Sommers S.R. Social psychology. 10th ed. Harlow: Pearson, 2019.
3. Corrigan P.W., Watson A.C. Understanding the impact of stigma on people with mental illness. *World Psychiatry*. 2002. Т. 1, № 1. Р. 16–20.
4. Crandall C.S., Eshleman A.A. A justification–suppression model of the expression and experience of prejudice. *Psychological Bulletin*. 2003. Т. 129, № 3. Р. 414–446. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.414>.

5. Gaertner S.L., Dovidio J.F. Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model. Philadelphia: Psychology Press, 2000.
6. Goffman E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall, 1963.
7. Pariser E. The filter bubble: What the Internet is hiding from you. New York: Penguin Press, 2011.
8. Pettigrew T.F., Tropp L.R. A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2006. Т. 90, № 5. P. 751–783. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>.
9. Sherif M., Harvey O.J., White B.J., Hood W.R., Sherif C.W. Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment. Norman: University Book Exchange, 1961.
10. Stephan W.G., Stephan C.W. An integrated threat theory of prejudice. *Reducing prejudice and discrimination* / ed. S. Oskamp. Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, 2000. P. 23–45.
11. Tajfel H., Turner J.C. An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations* / ed. W.G. Austin, S. Worchel. Monterey (CA): Brooks/Cole, 1979. P. 33–48.

References

1. Allport, G.W. (1954). The nature of prejudice. Addison-Wesley.
2. Aronson, E., Wilson, T. D., & Sommers, S. R. (2019). *Social psychology (10th ed.)*. Pearson.
3. Corrigan, P.W., & Watson, A.C. (2002). Understanding the impact of stigma on people with mental illness. *World Psychiatry, 1 (1)*, 16–20.
4. Crandall, C.S., & Eshleman, A.A. (2003). A justification–suppression model of the expression and experience of prejudice. *Psychological Bulletin, 129 (3)*, 414–446. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.414>.
5. Gaertner, S.L., & Dovidio, J.F. (2000). Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model. *Psychology Press*.
6. Goffman, E. (1963). Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Prentice-Hall.
7. Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the Internet is hiding from you. Penguin Press.
8. Pettigrew, T.F., & Tropp, L.R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90 (5)*, 751–783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>.
9. Sherif, M., Harvey, O.J., White, B.J., Hood, W.R., & Sherif, C.W. (1961). Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment. University Book Exchange.
10. Stephan, W.G., & Stephan, C.W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23–45). Lawrence Erlbaum Associates.
11. Tajfel, H., & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–48). Brooks/Cole.

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026